

Η θεωρία του δίκαιου πολέμου

Μαρία Αθηναίου

Το θέμα της παρούσας εισήγησης είναι η θεωρία του δίκαιου πολέμου. Πρόκειται για μια θεωρία η οποία άπτεται του γεγονότος που καλείται πόλεμος και το οποίο θα μπορούσε να οριστεί ως η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ αντίπαλων ομάδων ατόμων. Απώτερος στόχος κάθε ομάδας είναι φυσικά η νίκη αλλά και συγχρόνως η ολοκληρωτική υποταγή ή και κάποιες φορές η πλήρης εξόντωση του αντιπάλου. Θα πρέπει να επισημάνουμε όμως ότι αυτή η θεωρία δεν αναλύει το αυτό καθεαυτό γεγονός του πολέμου, αλλά κυρίως ασχολείται με το πώς και με το εάν τελικά μπορεί αυτό το γεγονός να δικαιολογηθεί ηθικά.

Η θεωρία του δίκαιου πολέμου χωρίζεται σε δύο άξονες:

α) το *jus ad bellum* και

β) το *jus in bello*

Στην παρούσα εισήγηση λοιπόν, θα εξετάσουμε το περιεχόμενο του κάθε άξονα μεμονωμένα, ενώ θα προσπαθήσουμε να συμπεράνουμε εάν τελικά αυτή η θεωρία, μπορεί να σταθεί, να στηριχθεί επαρκώς και να εφαρμοσθεί στη σημερινή παγκόσμια πολιτική κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από τη χρήση όπλων μαζικής καταστροφής, αδικαιολόγητες πολεμικές επεμβάσεις και μαζικές σφαγές αμάχων.

Το *jus ad bellum*¹ περιλαμβάνει τα κριτήρια τα οποία πρέπει να υπάρχουν για να δικαιολογήσουν την έναρξη ενός πολέμου. Προτού μια χώρα ξεκινήσει πόλεμο, θα πρέπει να καλύπτονται τα κριτήρια του *jus ad bellum* για να μπορέσει αυτός ο πόλεμος να θεωρηθεί δίκαιος. Θα πρέπει πρωτίστως να υπάρχει μία δίκαιη αιτία η οποία συναντάται όταν κάποιο κράτος υφίσταται εισβολή και προσβολή της εδαφικής του ακεραιότητας. Συνεπώς, η δίκαιη αιτία σε αυτή την περίπτωση, θα ήταν η άμυνα απέναντι στην εχθρική ενέργεια. Παρά το γεγονός ότι το κράτος που δέχεται επίθεση βρίσκεται σε νόμιμη άμυνα, το δικαίωμα στη ζωή που έχει ο επιτιθέμενος, προσβάλλεται. Όμως, δικαιολογείται αυτή η προσβολή του δικαιώματος στη ζωή που κατέχει ο επιτιθέμενος, γιατί με την εχθρική του δραστηριότητα, έχει ο ίδιος πρώτος απεμπολήσει αυτό το δικαίωμα.

Δίκαιες αιτίες θεωρούνται σήμερα τόσο η προστασία των αθώων, όσο και η διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης απέναντι σε οποιαδήποτε απειλή κατάλυσής της. Σε αυτές τις περιπτώσεις όμως εγείρονται ερωτήματα

τα οποία σχετίζονται με το αν τελικά έχει το δικαίωμα το Χ κράτος να επεμβαίνει στα ζητήματα εσωτερικής δικαιοδοσίας του Ψ κράτους επικαλούμενο ανθρωπιστικούς λόγους, όπως είναι η υπεράσπιση των αθώων. Η αποκαλούμενη ανθρωπιστική επέμβαση πραγματοποιείται με σκοπό τη διάσωση των καταπιεσμένων πολιτών από ένα τυραννικό καθεστώς. Η ανθρωπιστική επέμβαση, δεν περιλαμβάνεται ως δίκαιη αιτία ούτε στην κλασική παράδοση της «θεωρίας του δίκαιου πολέμου» ούτε και στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, όπου μάλιστα υποστηρίζεται η αρχή της μη επέμβασης και η αρχή της μη άσκησης βίας εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας άλλου κράτους².

Ένα ακόμη κριτήριο το οποίο θα πρέπει να ικανοποιείται είναι αυτό της ορθής πρόθεσης το οποίο θα μπορούσαμε να το σχολιάσουμε ως ασαφές με την έννοια ότι δεν είναι εύκολο να γνωρίζει κανείς τις πραγματικές προθέσεις μιας χώρας για να μπορέσει να τις κρίνει ως ορθές ή μη ορθές. Ένα κράτος μπορεί να διακηρύσσει ότι οι πραγματικές προθέσεις του για την επικείμενη εισβολή του σε άλλο κράτος είναι ανθρωπιστικής βάσης και συγκεκριμένα η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών απέναντι σε μια τυραννική εξουσία. Όμως το αν αυτή είναι η πραγματική πρόθεση, δεν υπάρχει κάποιος τρόπος να ελεγχθεί παρά μόνο εάν το εισβάλλον κράτος ομολογήσει στην παγκόσμια κοινή γνώμη ότι τα κίνητρά του είναι οικονομικά και πολιτικά και όχι ανθρωπιστικά. Βέβαια μια τέτοια ομολογία, δεν μπορεί να αποσπασθεί ποτέ, αλλά γίνεται αυτομάτως σαφής η χρησιμοθηρική εφαρμογή τόσο του κριτηρίου της δίκαιης αιτίας, όσο και του κριτηρίου της ορθής πρόθεσης. Παρουσιάζω δηλαδή μία δίκαιη αιτία στην κοινή γνώμη: π.χ. τον ανθρωπιστικό λόγο και ταυτοχρόνως διακηρύττω ότι η πραγματική μου πρόθεση είναι η αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενδεχομένως όμως, οι διακηρύξεις μου να μην σχετίζονται με την πραγματικότητα. Για παράδειγμα, η αμερικάνικη επέμβαση στο Ιράκ. Η κυβέρνηση των Η.Π.Α. ως αιτία της επέμβασής της όρισε την εθνική άμυνα της χώρας απέναντι στην απειλή χημικών όπλων και τρομοκρατίας και την αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά το φαίνεσθαι, η αιτία επέμβασης είναι δίκαιη, αλλά κατά το είναι, δεν μπορεί να εκληφθεί ως δίκαιη γιατί: πρώτον, δεν υπήρχαν αποδείξεις ούτε για την κατοχή όπλων από το Ιράκ, αλλά ούτε και την απειλή που δεχόταν η Αμερική. Δεύτερον, ο ιρακινός λαός δε ζήτησε τη βοήθεια κάποιας άλλης χώρας, έτσι ώστε να κρίνεται απαραίτητη η επέμβαση για ανθρωπιστικούς λόγους. Επίσης, η πρόθεση, φαίνεται βαθιά ανθρωπιστική, αλλά εάν ίσχυε αυτό, εάν δηλαδή η αμερικανική κυβέρνηση συμπονούσε τον

καταπιεσμένο λαό του Ιράκ, τότε γιατί κατά τα τρία προηγούμενα χρόνια είχε αποκλείσει την είσοδο τροφίμων και φαρμάκων στη χώρα και είχε εσκεμμένα βομβαρδίσει τις εγκαταστάσεις καθαρισμού των υδάτινων πόρων της χώρας με σκοπό τη μόλυνσή τους με θανατηφόρους ιούς και βακτήρια; Αποτέλεσμα αυτής της ανθρωπιστικής συμπεριφοράς, ήταν ο θάνατος πάνω από ενός εκατομμυρίου ανθρώπων το μισό των οποίων ήταν παιδιά³. Από αυτά, προκύπτει ότι τελικά τα δύο βασικά κριτήρια του *jus ad bellum*, λειτουργούν σαν όπλο στα χέρια των κρατών που θέλουν να κυριαρχήσουν παρουσιάζοντας στη διεθνή κοινή γνώμη τον ανθρωπιστικό και αμυντικό χαρακτήρα της δράσης τους. Συνεπώς, «η θεωρία του δίκαιου πολέμου», ως προς τον πρώτο άξονά της, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και υποκριτικού χειρισμού.

Δευτερεύοντα κριτήρια του άξονα αυτού, είναι τα εξής: η απόφαση για τη διεξαγωγή πολέμου θα πρέπει να λαμβάνεται από τη νόμιμη διοικούσα αρχή η οποία νομιμοποιείται και εξουσιοδοτείται από το σύνολο της πολιτικής κοινότητας. Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει μια επίσημη διακήρυξη για την εμπλοκή σε πόλεμο, καθώς και μια λογική πιθανότητα επιτυχίας του τεθέντος στόχου. Το κράτος δεν θα πρέπει να εκτεθεί στους κινδύνους του πολέμου εάν προηγουμένως δεν έχει εκτιμηθεί ότι η πιθανότητα επιτυχίας θα είναι αυξημένη. Ακόμη, θα πρέπει η ανάληψη πολεμικής δράσης να αποτελεί την ύστατη λύση, αφού έχουν δοκιμασθεί και αποτύχει όλες οι ειρηνευτικές διαδικασίες δια τις διπλωματικής οδού. Τέλος, θα πρέπει να καλύπτεται και το κριτήριο της αναλογικότητας⁴, σύμφωνα με το οποίο τα θετικά αποτελέσματα του πολέμου θα πρέπει να είναι περισσότερα και σημαντικότερα σε τέτοιο βαθμό ώστε να μπορούν να καλύψουν τα όποια αρνητικά αποτελέσματα.

Το *jus in bello*⁵ περιλαμβάνει τις αρχές σύμφωνα με τις οποίες θα πρέπει να διεξάγεται ένας πόλεμος αφού έχει ήδη ξεκινήσει. Πρώτο κριτήριο, είναι η ασυλία των μη εμπολέμων. Οι άμαχοι, εντάσσονται στην ομάδα των αθώων με την έννοια ότι οι δραστηριότητές τους είναι τέτοιες ώστε να μην οδηγούν στην εμπλοκή τους στην πολεμική σύρραξη. Δεν πολεμούν, είναι οι μη επιβλαβείς. Οι εχθρικές ενέργειες δεν θα πρέπει να πλήττουν αυτή την κατηγορία πολιτών ούτε άμεσα, αλλά ούτε και έμμεσα με την έννοια ότι δεν θα πρέπει στα πλαίσια του απώτερου στόχου μου να πλήξω τον αντίπαλο, να προκαλώ βλάβη σε έναν περιφερειακό στόχο όπως είναι οι άμαχοι. Εάν λειτουργήσω έτσι, τότε η πράξη μου δεν εντάσσεται στα πλαίσια της «θεωρίας του δίκαιου πολέμου». Σε αυτή την κατηγορία ατόμων, εντάσσεται επίσης και το ιατρικό προσωπικό, το οποίο δρα με

σκοπό την ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου και όχι επικουρικά στον εχθρό. Τη στιγμή που κάποιο μέλος του ιατρικού προσωπικού διασώζει έναν τραυματία, δεν διασώζει τον αντίπαλο, αλλά τον άνθρωπο διασφαλίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο το αγαθό της ζωής⁶. Βάσει των πρόσφατων πολεμικών συρράξεων δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι κατά τους βομβαρδισμούς και τις ισοπεδώσεις πόλεων, υπάρχει οποιοσδήποτε σεβασμός απέναντι στις ζωές των αμάχων, γεγονός το οποίο θέτει την ισχύ και την εφαρμογή του βασικού αυτού κριτηρίου στη σημερινή πραγματικότητα υπό αμφισβήτηση.

Δεύτερο κριτήριο, είναι το δόγμα του διπλού αποτελέσματος, όπου τίθεται η δυνατότητα θανάτωσης αμάχων υπό δίκαιες βάσεις. Οι θάνατοι αμάχων εντάσσονται στα πλαίσια ενός δίκαιου πολέμου μόνο εάν αποτελούν, ως παράπλευρες απώλειες, το αποτέλεσμα μιας δικαιολογημένης χρήσης βίας η οποία δεν έχει σαν άμεσο στόχο αυτή την ομάδα ατόμων και η άσκηση της οποίας δεν μπορεί να αποφευχθεί. Για παράδειγμα, επιτρέπεται να υπάρξει ένα ποσό αθώων θυμάτων ως παρενέργεια βομβαρδισμού εγκαταστάσεων πολεμοφοδίων⁷. Με αυτό το δόγμα όμως, είναι δυνατή η πλήρης διαστρέβλωση του *jus in bello*. Φανταστείτε λοιπόν να βομβαρδίζεται ένα χωριό 100 κατοίκων γιατί πρέπει να εξοντωθούν δύο ανώτατα στελέχη του εχθρικού στρατού τα οποία έχουν βρει καταφύγιο στο χωριό αυτό. Θεωρητικά, αυτή η θανάτωση αμάχων δικαιολογείται ως παράπλευρη απώλεια, αλλά πρακτικά, καταρρίπτεται οποιοδήποτε ηθικό εμπόδιο για τη σφαγή αθώων. Είναι σαν να λέμε: «Χτυπήσαμε το χωριό γιατί θέλαμε να εξοντώσουμε τα δύο στρατιωτικά στελέχη. Στόχος μας δεν ήταν οι άμαχοι, αλλά απλά βρέθηκαν στο δρόμο μας!».

Ένα ακόμη κριτήριο είναι και αυτό της αναλογικότητας ως προς τα μέσα άσκησης βίας. Τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν δεν θα πρέπει να είναι τόσο επιζήμια και καταστροφικά ώστε να υποβιβάζουν τα θετικά αποτελέσματα του πολέμου. Ορισμένα όπλα, όπως η δηλητηρίαση, οι μολυσματικές νόσοι και όπλα που σχεδιάζονται για να βασανίζουν και να ακρωτηριάζουν τον αντίπαλο, αντί να τον αναχαιτίζουν, απαγορεύονται⁸. Και αυτό το κριτήριο όμως αποδεικνύεται μη εφαρμόσιμο λόγω της συνεχούς εξέλιξης στην πολεμική βιομηχανία και τεχνολογία η οποία κατασκευάζει χημικά και πυρηνικά όπλα τα οποία διατίθενται προς χρήση από τις στρατιωτικές δυνάμεις των ανεπτυγμένων χωρών.

Το τελευταίο κριτήριο, είναι αυτό της δίκαιης μεταχείρισης των μη εμπολέμων οι οποίοι είναι οι αιχμάλωτοι και οι τραυματίες πολέμου. Από τη στιγμή που ο στρατιώτης του εχθρικού στρατεύματος έχει παραδώσει

τα όπλα, δεν αποτελεί πλέον απειλή οπότε και παύει πλέον να θεωρείται στόχος εχθρικής μεταχείρισης.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δύο άξονες της «θεωρίας του δίκαιου πολέμου», δεν μπορούν να εφαρμοσθούν στη σημερινή παγκόσμια πολιτική και στρατιωτική πραγματικότητα, γιατί παρ' ότι δεν έχουν παραμερισθεί και ξεχασθεί, εντάσσονται στο πλαίσιο των επικοινωνιακών τακτικών των ισχυροτέρων κρατών. Τα σημερινά ισχυρά κράτη, επικαλούνται τις αρχές της θεωρίας του δίκαιου πολέμου κάθε φορά που πρόκειται να προβούν σε στρατιωτική επέμβαση, αλλά μόνο για να κερδίσουν την αποδοχή, αν όχι την επιδοκιμασία της παγκόσμιας κοινής γνώμης. Η ουσιαστικότερη και επί τη βάσει δικαιότερου πλαισίου χρήση της θεωρίας αυτής, δεν επιτυγχάνεται, αλλά αντίθετα διαστρεβλώνεται και προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε περίπτωσης. Όμως, αφού το γεγονός του πολέμου, αποτελεί ένα μη δυνατόν να εξαλειφθεί στοιχείο της ανθρώπινης δράσης, είναι προτιμότερο τουλάχιστον να υπάρχουν έστω και κάποιοι υποτυπώδεις κανόνες οι οποίοι θα θέτουν ορισμένους περιορισμούς στην ανεξέλεγκτη ανθρώπινη δράση, παρά να μην υπάρχουν καθόλου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θ. Βέικος, *Εν Πολέμω*, Αθήνα 1993, 142-145, M. Evans, "Moral Theory and the Idea of a Just War", in: *Just War Theory: A Reappraisal*, Edinburgh 2005, 12-13, R. Norman, *Ethics, Killing and War*, Cambridge 1995, 118-119.
2. Ibid, 119-149.
3. L. Rockwell, "Christian Theory of Just War. Iraq and Kosovo", in: www.timesonline.co.uk
4. K. Carmola, "The Concept of Proportionality: Old Questions and New Ambiguities", in: *Just War Theory: A Reappraisal*, Edinburgh 2005, 94.
5. Evans, op.cit. (n.1), 13, Norman, op.cit. (n.1), 119.
6. Ε. Ανακομπ, «Το Βραβείο του Κυρίου Τρούμαν», *Ηθικός Πόλεμος-Ηθική Εν Πολέμω*, μτφρ. Κ. Μ. Κωβαίος, Αθήνα 2002, 29-30, J.G. Murphy, "The Killing of the Innocent", *The Monist* Vol.57, No.4, October 1973, 529-530, Τ. Νέινγκελ, «Πόλεμος και Σφαγή», *Ηθικός Πόλεμος-Ηθική Εν Πολέμω*, μτφρ. Κ.Μ. Κωβαίος, Αθήνα 2002, 72.
7. Στο ίδιο, 54.
8. Στο ίδιο, 72, Carmola, op.cit. (n.4), 98-99.